ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

# QARAQALPAQ XALQÍNÍŃ PEDAGOGIKASÍNDA MUZIKALIQ ESTETÍKALIQ, TÁRBIYA

**Nawrızbaeva Ayımxan**
Ózbekstan mámleketlik kórkem-óner hám mádeniyat institutı
Nókis filialı “Folklor hám etnografiya” kafedrası assistent oqıtıwshısı

**Annotaciya.** Bul maqalada muzıkalıq-estetikalıq tárbiyanıń qáliplesiwi hám rawajlanıwı, pedagogikasında muzıkalıq estetikalıq, tárbiyada úlkenlerdiń, ata-analardıń islerin úlgi etiw, shańaraqtaǵı bala tárbiyasında xalıq dástúrlerin paydalanıw balalarda miynetke, qosıq-muzıkaǵa, sazǵa, xalıqtıń qollanbalı buyımların soǵıwǵa jaslayınan aq úyretiw kerekligi haqqında sóz etiledi.
**Gilt sózler:** tárbiya, dástúr, áwlad, obraz, element.

**Аннотация.** В данной статье рассматривается становление и развитие музыкально-эстетического воспитания, пример работы взрослых и родителей в музыкально-эстетическом воспитании в народной педагогике, использование народных традиций в воспитании детей в семье, а также необходимость обучения детей с раннего возраста труду, музыке, инструментам и изготовлению народных изделий.
**Ключевие слова:** воспитание, традиция, поколение, образ, элемент

**Abstract.** This article examines the formation and development of musical-aesthetic education, the example of adults and parents' work in musical-aesthetic education in folk pedagogy, the use of folk traditions in raising children in the family, and the necessity of teaching children from an early age to work, music, instruments, and making folk items.
**Key words:** upbringing, tradition, generation, image, element

Muzıkalıq-estetikalıq tárbiyanıń qáliplesiwi hám rawajlanıwı xalıqtıń mıń ásirlik tariyxı menen tıǵız baylanıslı. Basqa xalıqlar siyaqlı qaraqalpaq xalqınıń óz mádeniyatı, kórkem-óneri, siyasiy-ekonomikalıq tariyxı, geografiyalıq jaylasıwı, ruwxıy mádeniyatı, ózine tán jasaw-jaǵdayları, xalıqtıń qollanbalı óneri, xalıq qosıqları hám namaları, úrp-ádetleri, xalıqtıń jasları tárbiyasındaǵı kóz-qaras pikirleri bar .

Qaraqalpaq xalqınıń mádeniyatına turmıs-tirshiligine úrp-ádet dástúrler xalıq ómirine teneń kirip bardı. Úrp-ádet dástúrlerdiń emociyalıq-psixologiyalıq mazmunı hám onıń insaniyat sezimine tásir jasawı, xalıqtıń turmıs tirshiligine, bala tárbiyasına aktiv aralasıp, adamlardıń sanasına kóplegen ǵayrı tábiiy sezimlerdi engizedi. Sonlıqtanda xalıq dóretpesiniń usınday túri xalıqtıń úrip-ádet dástúrler menen oyın-zawıqları hám taǵı basqa da úylesimli túrleri júzege keldi. Al onıń kóplegen elementleri xalıqtıń ómirinde bolǵanlıǵı menen, onıń házirgi ózimiz bilgen dárejedegi túri bolǵan dewimizge bolmaydi. Sebebi ayırım elementlerin ózgertilgen yamasa umıtılıp joǵalıp ketken de bolıwı múmkin. Demek qaraqalpaq xalqınıń ruwxiy baylıǵı mádeniyatı jeterli dárejede saqlanıp qaldı hám házirgi ǵárezsizlik dáwirinde onı elede rawajlandırıwǵa bel baylamaqta.

Kórkem-ónerdiń kóp qırlı matıvleri xalıqtıń qorshaǵan tábiyatqa, bolmısqa degen estetikalıq kóz-qarasın qáliplestiredi. Sonıń ishinde muzıka tarawında ózine tán improvizatorlıq tájiriybesine keleshek áwladqa muzıkalıq-estetikalıq tárbiya beriwdiń óz aldına úrp-ádet dástúri bolǵan. Olarǵa jergilikli xalıqtıń dóretiwshilik tájiriybesi, qaǵıydaları, xalıqtıń mentaliteti hám principleri hár dayım óz sáwleleniwın tárbiyada tapqan. Qaraqalpaq xalıq siyasiy-ekonomikalıq, tariyxıy, geografiyalıq jaǵdaylarınıń, xalıqtıń tárbiya máselesi, atap aytqanda muzıkalıq estetikalıq tárbiya beriwge degen ózine tán talaplardı qáliplestiredi. Tariyxıy etnografiyalıq materiyallar menen xalıqtıń awız-eki dóretpelerin izertlew, usı mashqala jónindegi pedagogikalıq kóz-qaraslar menen tanısıw hám qaraqalpaq xalqınıń shańaraqtaǵı bala tárbiyasında xalıq dástúrlerin paydalanıw balalarda miynetke, qosıq-muzıkaǵa, sazǵa, xalıqtıń qollanbalı buyımların soǵıwǵa jaslayınan aq úyretiw kerekligin talap etken.

Xalıq pedagogikasında shańaraq ishindegi qatnasıqlardıń ishinde balalarǵa degen súyispenshilik, belgili bir dárejede balalardı batırlıqqa, erlikke, óz elin súyiwge tárbiyalaw orın aladı. Ata-analardı, úlkenlerdi sıylaw, tuwısqanlıq baylanıslardı tereń húrmet etetuǵın úrp-ádet dástúrler úlken orındı

iyelegen. Sonlıqtan da tárbiyadağı bul dástúrler xalıq pedagogikasınıń negizi quraydı. Basqa xalıqlar siyaqlı qaraqalpaq xalqınıń da xalıq pedagogikasında keleshek áwladqa muzıkalıq-estetikalıq tárbiya beriwdiń tiykarında xalıq qosıqları hám namaları improvizatorlıq joli menen qáliplesken degen juwmaq shıǵarıwǵa boladı.

Máselen qaraqalpaq xalqınıń pedagogikasında muzıkalıq estetikalıq, tárbiyada úlkenlerdiń, ata-analardıń islerin úlgi etiw, tárbiyadağı uyat, ar-namıs sıyaqlı páziyletlerinen keń paydalanıw, úyretiw, kótermelew, jazalaw, maqullaw siyaqlı jolları menen ámelge asırıp otırǵan. Balalardı jaslayınan miynet etiwge úyrete otırıp ata-analar olardıń tek ózi ushın ǵana emes, el xalıq ushın, el iygiligi ushın miynet etiwge, miynet arqalı quwanıshqa bolatuǵınlıǵın úyretiw kerek. Máselen B.Qaypnazarov sózine “Miynet et” qosıǵı, Esjan muxallesi namasına:

Kemtarlıq joq watanımda xalıq abadan el azat,
Oqıwǵa hám de islewge ıqtıyarlı adamzat,
Menıń gúlistan elimde dáwran súrgen azamat,
Adıwli ana Watanǵa shın kewilden xizmet et.

Qaraqapaq xalıq pedagogikasında jáne balalar menen jaslarda muzıkalıq-estetikalıq tárbiya beriwdiń kúndelikli tájiriybesinde dástúriy tárbiya qollanılıp kelinbekte. Bul balalarda ǵamxorlıqtı, adamlarǵa jumsaq qatnas jasawdı, olarda adamgershilik sezimlerdi oyatıw, ózine degen isenimdi kúsheytiw páziyletlerinde júzege keltiredi. Qaraqalpaq xalqınıń pedagogikasında bolmısqa estetikalıq kóz-qarastı, estetikalıq talǵamdı qáliplestiriw, jaslardı bay ádebiy hám muzıkalıq mádeniyatqa taratıw quralları oǵada kóp. Xalıqtıń awızekı dóretpesiniń hár qıylı janrları da xalıqtıń úrp-ádet dástúrleri, shańaraqtıń ishki qarım-qatnasları hám de xalıqtıń , dástúriy oyın-zawıqlar buǵan dáliyl boladı.

Shańaraqta balaǵa muzıkalıq-estetikalıq tárbiya beriw ushın qaraqalpaq xalqında ásirler boyı hár qıylı tájiriybeler qáliplesip kelgen. Bunda tuwısqanlıq baylanıslardıń birligi, ata-ananı sıylaw parzı anaǵa húrmet penen qaraw, úlkenlerdi húrmetlew, qartayǵan da ata-analardıń balaları menen jasawı, genje balanıń yamasa jalǵız uldıń ata-ana aldındağı juwapkershiligi, sonday-aq ustazǵa húrmet penen qaraw,h.t.b. usı sıyaqlı kóplegen úrp-ádet dástúrler menen baylanıslıtúrde qáliplesip kelgen. Bunıń hámmesi jeke shaxstıń minez-qulqın jámiyettegi óz-ara qarım-qatnaslardıń estetikalıq mádeniyatın qáliplestiriw nızamı bolıp tabıladı. Sonlıqtanda bir qatar jaǵdaylarda bul semiyalıq dástúrler muzıkalıq-estetikalıq tárbiya belgili bir mashqalaların sheshiwdi jeńilestiredi. Sonday-aq húrmetke ılayıq adamlardıń jaqsı paziyletleri jas balaǵa ótıwın tamiynlew ushın olardıń sarqıtınan awız tiyiwdi dástúr etedi.Máselen jas balalarǵa belgili sázendeniń, qosıqshınıń, jırawdıń, baqsınıń, sheshen adamnıń, sarqıtınan beriw, tańlayına túpiriw, siyaqlı hár qıylı ırımlar xalıq ómirinen orın alǵan. Sonlıqtanda “Tańlayına túpirip qoyǵanday” degen naqıl usıdan kelip shıqqan.

Sonday-aq náreste tuwılǵanda onıń kındıgin kesiw hám sol kındık kesetuǵın anasın aldin ala belgilep otirǵan. Máselen kındık ana (sheshesi) qosıqshı yamasa sázende yakı usınday ónerge qızıǵıwshı bolsa, ses qásiyetleri balaǵada ótedi dep túsingen. Dawısı zor qosıqshı boladı**,** barmaǵı uzın-sázende boladı degen naqıl bunıń ayqın dáliyli boladı. Qaraqalpaq xalqın da jırawlardıń, baqsılardıń jaslarǵa xalıq qosıqları hám namaları muzıkalıq-estetikalıq jaqtan tárbiya beriw máselesi jóninde bir qansha oqıtıw, tárbiyalaw basqıshların ótegen. Olar óz shıǵarmalarındağı hám xalıq dóretpelerindegi qáhármanlar obrazların jaslarǵa keń túrde jaqsı túsındırip, tárbiya berip baratuǵın bolǵan.

**Paydalanılǵan ádebiyatlar**

1. Романова.С.Е. Қорақалпоқ миллий мусиқий анъаналари асосида бўлажак мусиқа ўқтиувчиларини маънавий тарбиялашнинг педагогик асослари; дисс. канд. Пед наук-Т; ТН Қари Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий тадқиқот институти
2. Турсунов.С.Н, Пардаев.Т.Р, Турсунова.Н.М, Муртазоев.Б. Узбекистонда бахшичилик саньатининг шаклланиши ва тараккиёти тарихи монографияси УЎК:398.3(575.1)
3. Erejepov.A.A.“Baqsı hám jırawshılıq tiykarları” Oqıw metodikalıq qollanba Nókis-2020j